

Stabilita populace a distribuce příjmení

Josef Novotný

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, PřF UK
pepino@natur.cuni.cz

Výzkumná otázka:

Lze něco vyvozovat o stabilitě regionálních populací a populační změně z dat o rozmístění příjmení?

Data o rozmístění a četnosti příjmení (resp. jejich nositelů) ve vztahu k hodnocení populační stability/změny

- Pokrytí: celá populace X fragmenty populace X cíleně vybraný vzorek (genealogie)
- Čas: data o příjmeních v současnosti X příjmení v minulosti (pokud současnost i minulost, tak průřezová X panelová data)
- Územní disagregace – četnosti příjmení v regionech X individuální lokalizovaná data

Data o příjmeních, která mám k dispozici:

- Detailní data o současném (2009) rozmístění příjmení na úrovni obcí – hlavní část analýz
- Historická data – Berní rula (1654) – jen první výstupy
- Lánové rejstříky (1669-79) – zatím nemám nezpracováno

Odborný zájem o příjmení

- Česko – zejm. onomastika, původ příjmení, jejich klasifikace. Genealogie.
- Studium **inbreedingu** a souvislostí s genetickou strukturou populací – již G. Darwin (1875) *Marriages between First Cousins in England and their effects*. Journal of the Stat. Soc. of London. Nejznáměji patrně: Lasker (1985) *Surnames and Genetic Structure*. Cambridge Univ. Press.
- „Příbuznost“ populací (včetně těch územně definovaných) na základě podobností ve struktuře příjmení – **isonymie** – např. Scapoli, C. et al. (2007) *Surnames in Western Europe: a comparison of the subcontinental populations through isonymy*. Theoretical Population Biology, 71, 37-48.
- Studium **historických migrací** – např. Piazza, A. et al. (1987) *Migration rates of human populations from surname distribution*. Nature, 329, 714-716.
- Geografie: (1) popisné mapování a identifikace koncentrací jednotlivých příjmení; (2) regionalizace na základě isonymie
- Model populační struktury Česka – Novotný J, Cheshire J. (2012) *The Surname Space of the Czech Republic: Examining Population Structure by Network Analysis of Spatial Co-Occurrence of Surnames*. PLoS One 7(10).

Příklad: regiony UK vymezené na základě isonymie a genetické variability (DNA testy)

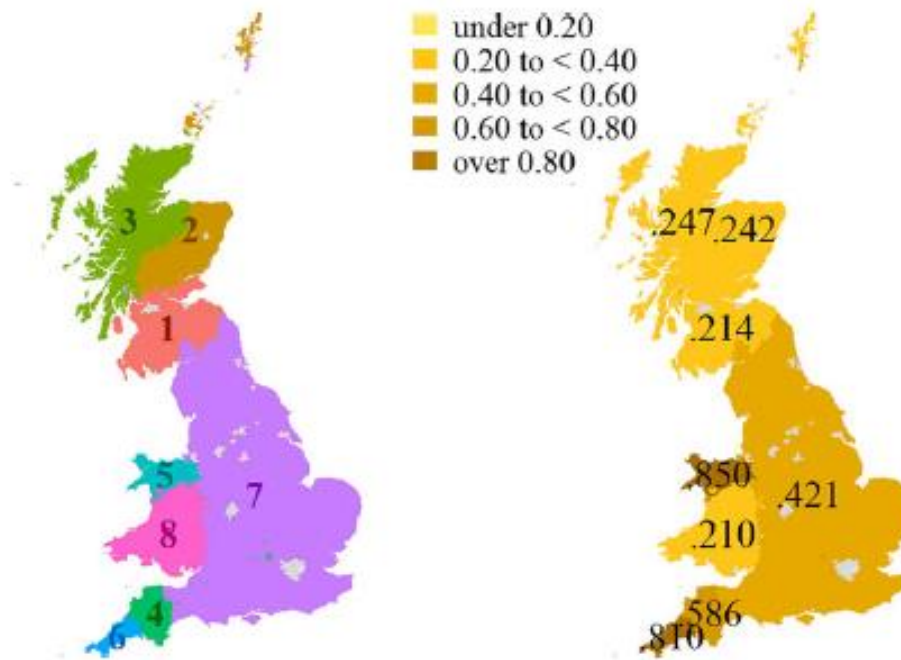
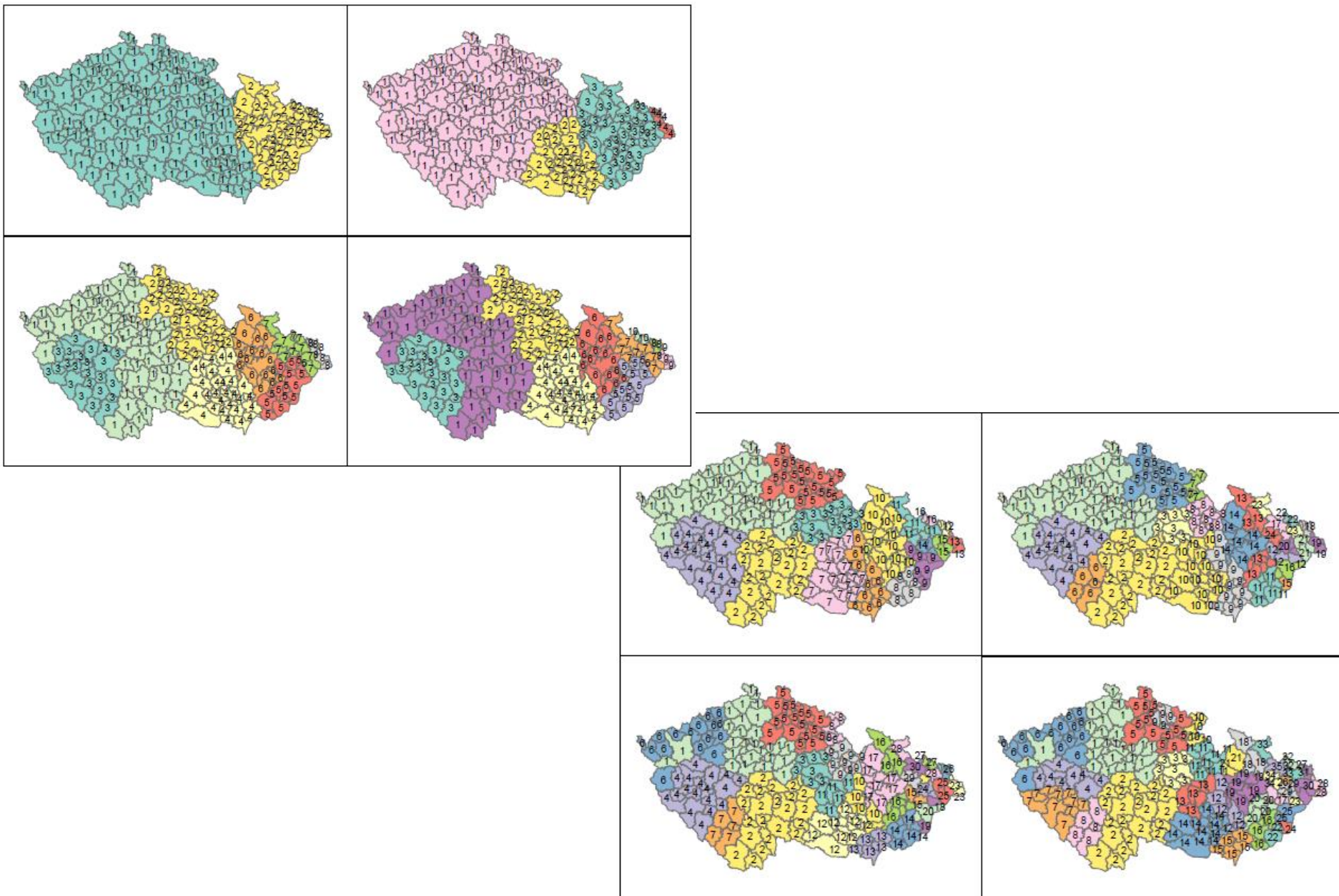

Figure 5 The synthesised regions of population structure in Great Britain (left) and their corresponding regional integrities (right)

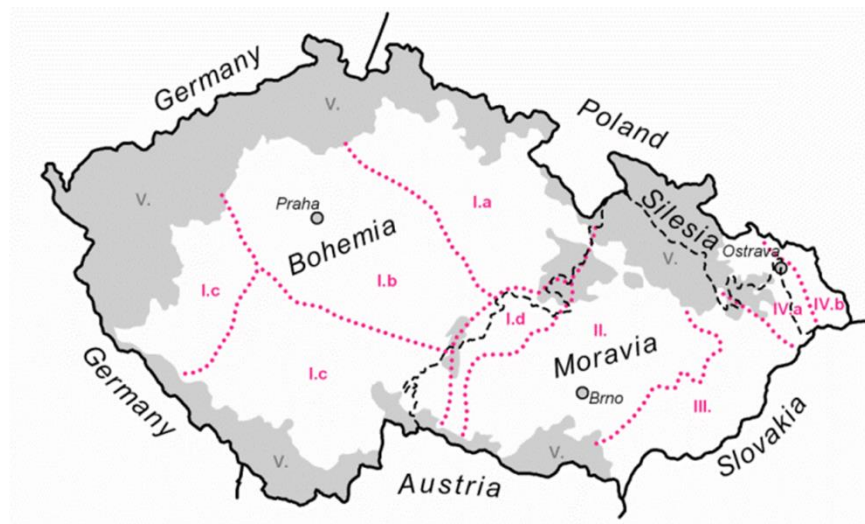
Kandt, J., Cheshire, J. A., & Longley, P. A. (2016). Regional surnames and genetic structure in Great Britain. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 41(4), 554-569.

Regionalizace Česka na základě podobností ve struktuře příjmení

Jak hodnocení populační diferenciace na základě diferenciace v příjmeních interpretovat?

- Dlouhodobá historická perspektiva – genetická diferenciace, kmenové oblasti osídlení??
- Střednědobá historická perspektiva – etnokulturní diferenciace, diferenciace v nářečích?
- Krátkodobější historická perspektiva – populační změny v posledních dekádách, resp. 20. století?

Legend:

Dashed lines – borders between three historical lands (Bohemia, Moravia, Silesia)

Grey color – areas with more than 50% of German population in individual municipalities in 1930

Dotted lines – borders indicating dialect differentiation (I.a. north-east Bohemia dialects; I.b. central Bohemia dialects; I.c. south-west Bohemia dialects; I.d. Bohemian-Moravian dialects; II. central Moravia dialects; III. east Moravia dialects; IV.a. and IV.b. Silesia dialects)

Vznik příjmení

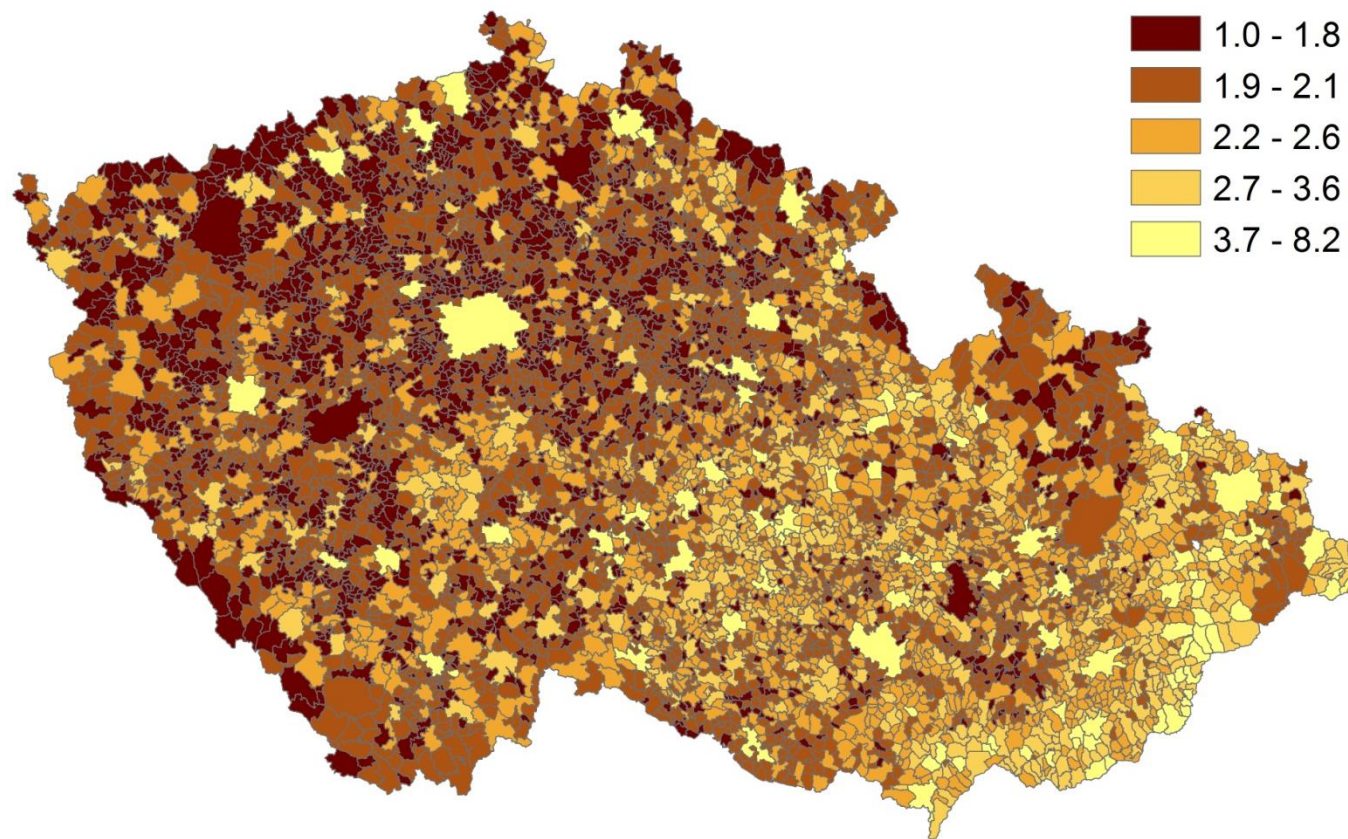
- Na Britských ostrovech zaváděno pojmenovávání již v 11. století; ve 14. století již většina rodin v Anglii dědičné příjmení, plně standardizováno až v 19. stol.
- U nás první záznamy o udělování příjmení (resp. příjmí) můžeme zaznamenat mezi 9. a 11. stoletím, četnější zavádění příjmení datovat zhruba v období od 12. do 14. století, u většiny lidí v této době ale jen jedno jméno
- První pokusy o evidenci ve 14. stol.; postupný vznik příjmení 14.-18. stol; nejprve šlechta, pak i měšťané a další...
- 1786 patentem Josefa II uzákoněna dědičnost a neměnnost příjmení (do-pojmenování bezzemci a čeledí); od poloviny 19. stol. dnešní podoba

Hodnocení populační stability/změny pomocí dat o současném rozmístění příjmení v Česku

- Výchozí datový soubor o frekvenci všech příjmení v Česku po jednotlivých obcích k roku 2009
- 6 253 obcí a 362 125 unikátních příjmení (3 614 683 datových záznamů). Data pokrývají 10 705 763 jednotlivců, dobrá kvalita

POKUS č. 1:

Počet obyvatel /
počet příjmení v
obcích

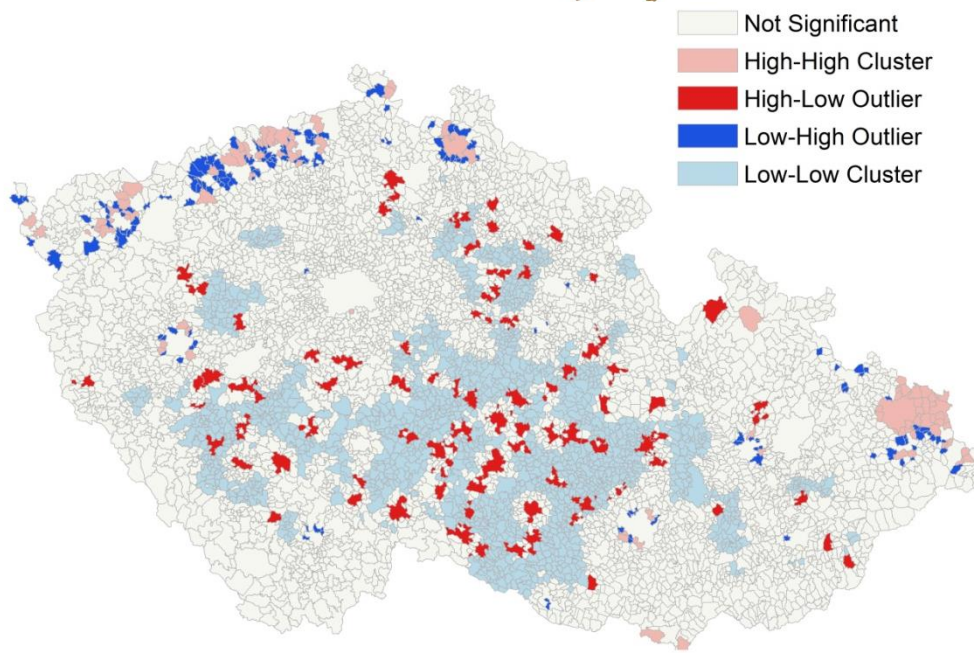
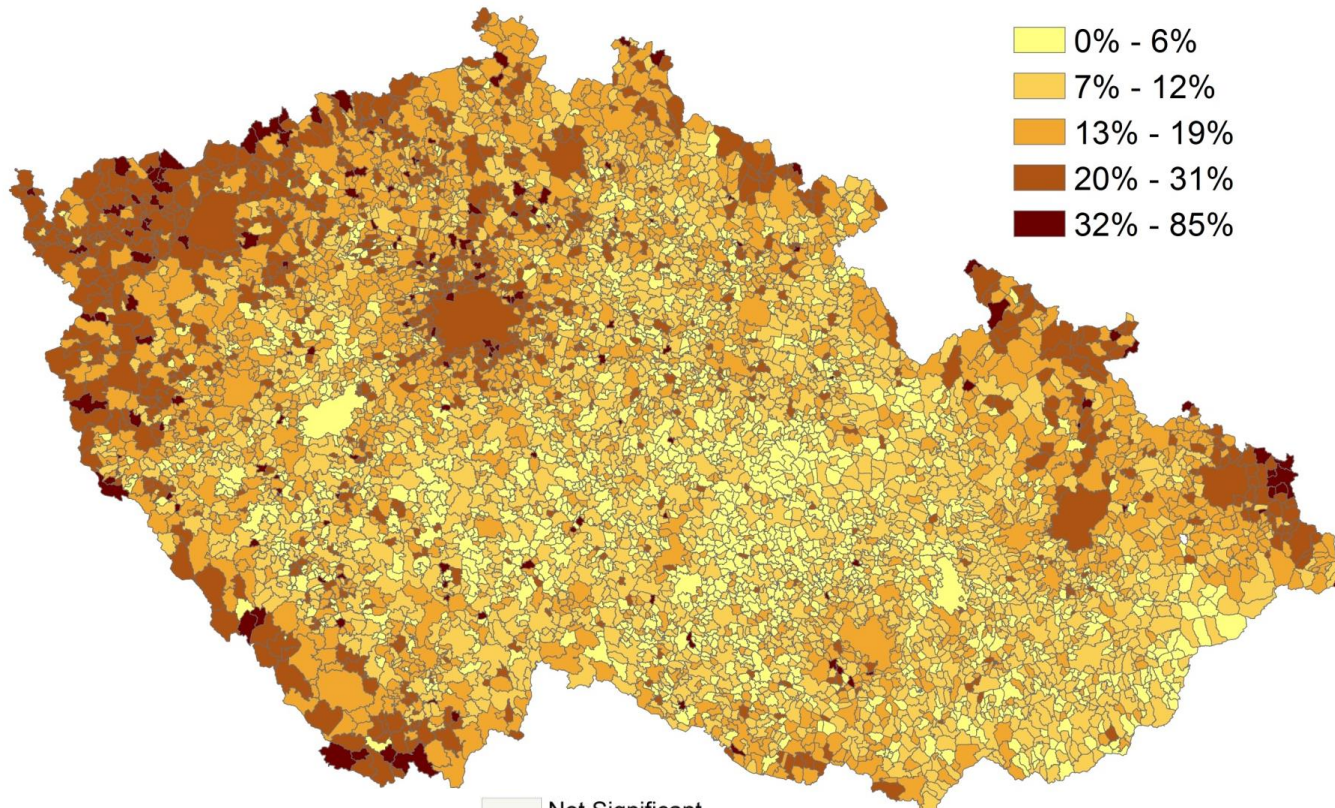

High-High Cluster
High-Low Outlier
Low-High Outlier
Low-Low Cluster

Počet obyvatel na 1 příjmení v
obcích - LISA (Local Indicator of
Spatial Autocorrelation)

POKUS č. 2:

Podíl nositelů
„vzácných“
příjmení (s
<10 nositeli v
Česku) v
populaci obcí

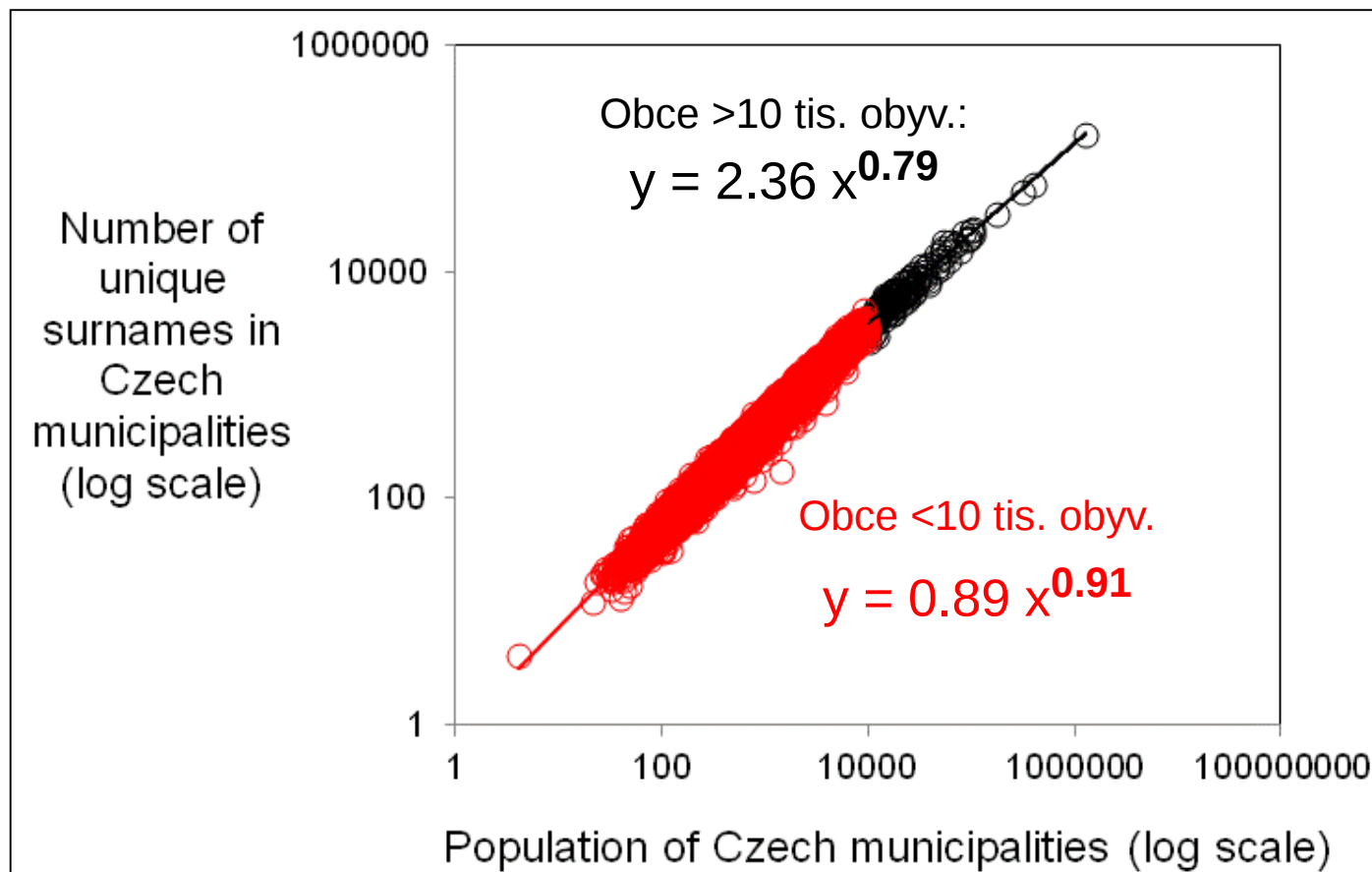

Celkem 6.5 %
populace

Typicky příjmení
cizího původu

POKUS č. 3 - snaha eliminovat vliv rozdílů v populační velikosti obcí

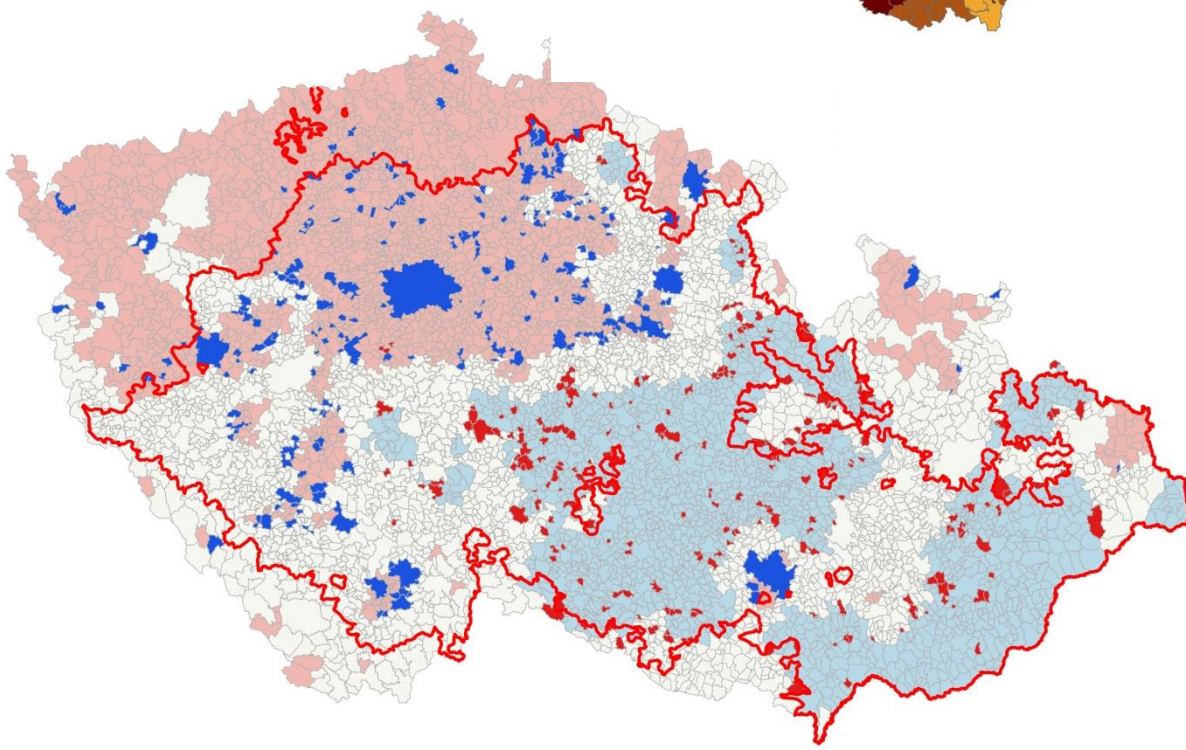
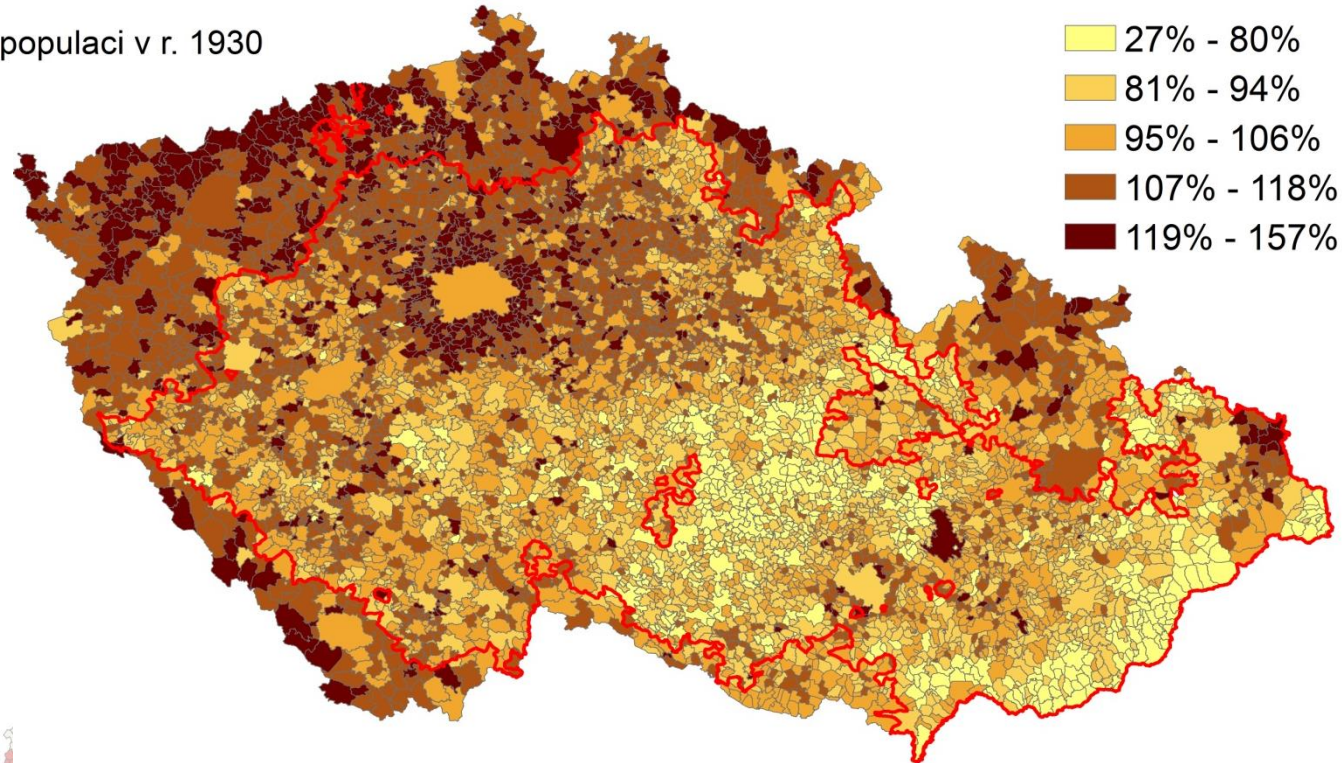
- Odhad teoreticky očekávaného počtu příjmení v obci na základě zjištěného vztahu mezi počtem příjmení v obci a populační velikostí obce
- Podíl SKUTEČNÉHO a OČEKÁVANÉHO počtu příjmení jako ukazatel intenzity populační změny

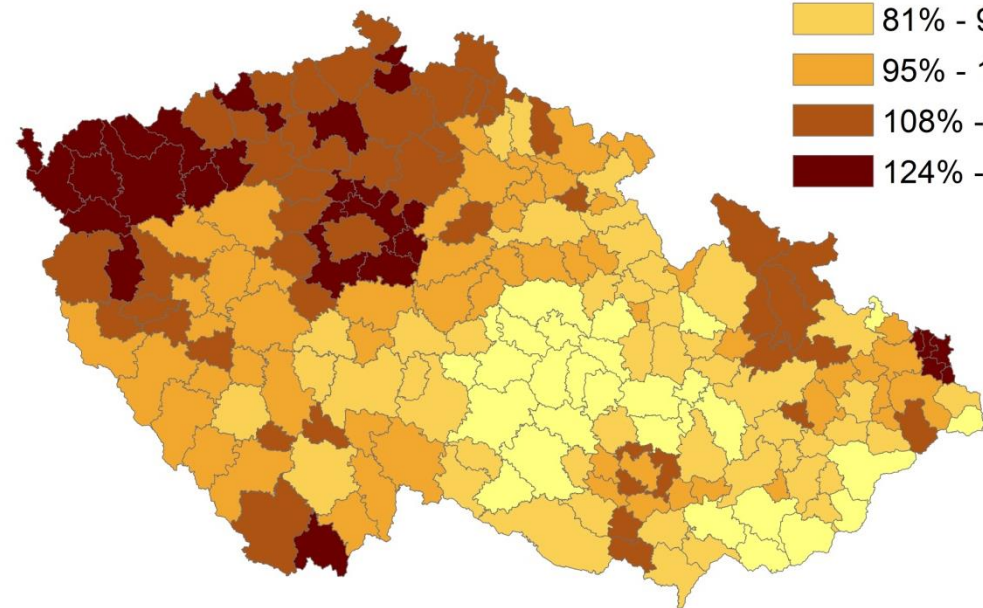
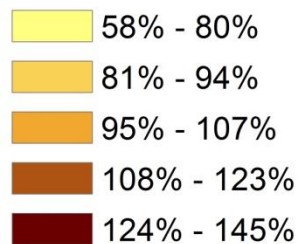
— >50 % Němců v populaci v r. 1930

Pokus č. 3:

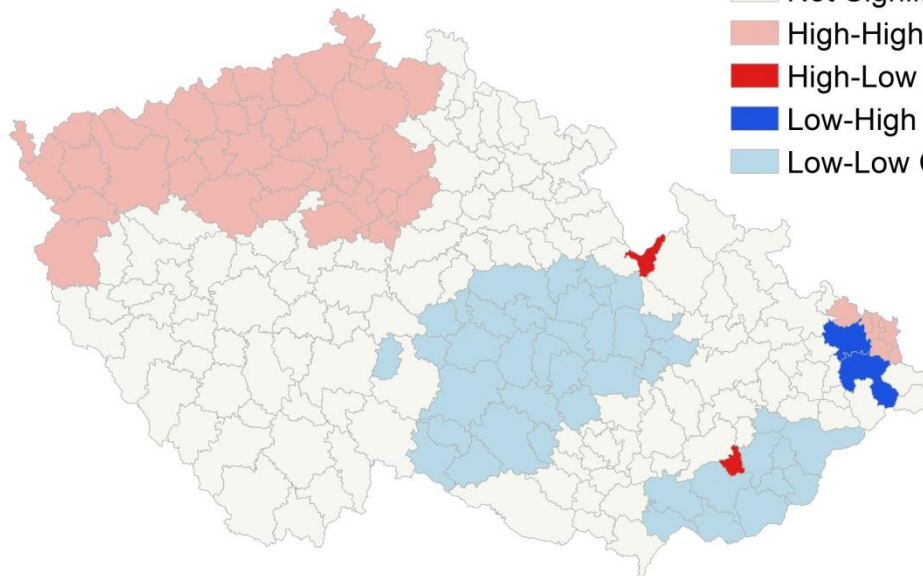
Skutečný počet
příjmení v obcích
v % očekávaného
počtu příjmení

Úroveň ORP (N = 206)

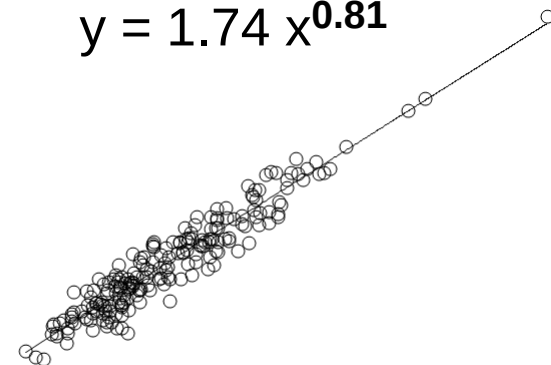

Skutečný počet
příjmení v %
očekávaného počtu
příjmení

$$y = 1.74 x^{0.81}$$

Number of
unique
surnames in
ORP regions
(in log scale)

Population in ORP regions (in log scale)

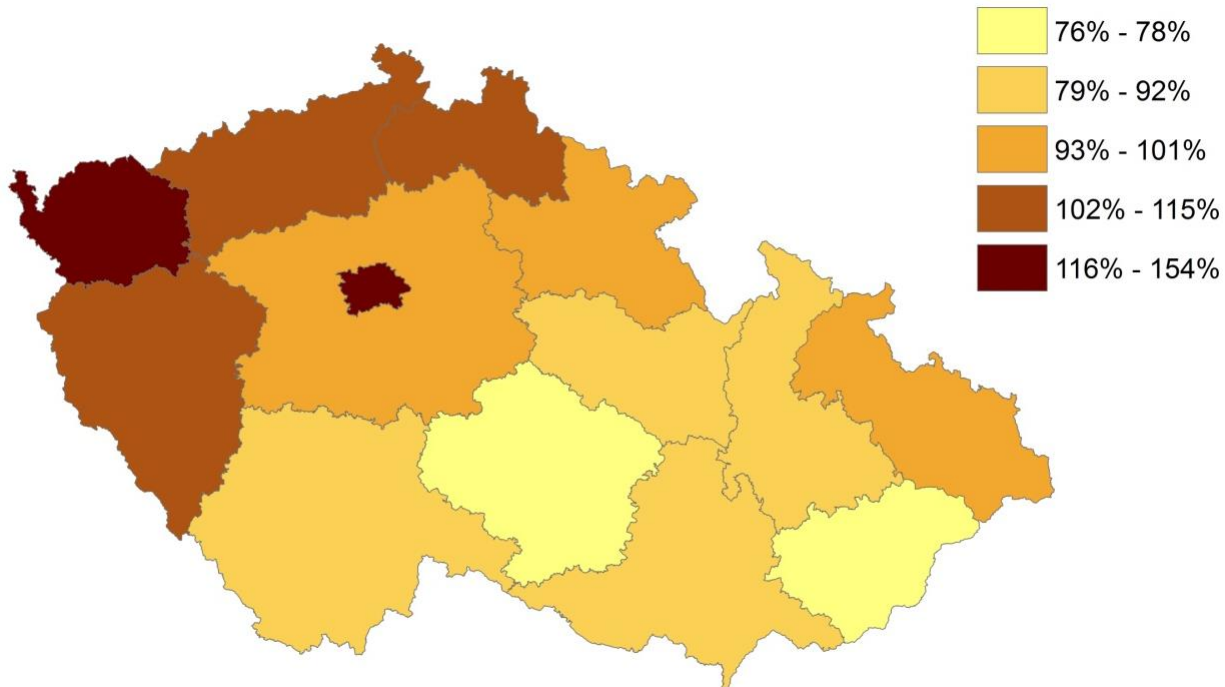
Regiony NUTS 3 (N= 14)

Skutečný počet
příjmení v %
očekávaného počtu
příjmení

Number of
unique
surnames in
NUTS3
regions (in
log scale)

$$y = 1.64 x^{0.79}$$

Population in Czech NUTS3 regions (in log scale)

Historická data o příjmeních (příjmích) z berní ruly

- Berní rula – 1654, soupis poddaných a daňových povinností
- Data o příjmeních z berní ruly pokrývají **163 958 jednotlivců, 68 530 různých příjmení**, dominují mužská příjmení
- **Z nich 26 % (18 040) se v identické formě vyskytuje i v souboru současných příjmení** (řada dalších v mírně pozměněné formě)
- **5 253 820 současných (2009) obyvatel Česka by našlo své příjmení v berní rule!**
- Základní zpracování dat do geodatabáze (bakalářská práce, P. Šístek).
- Propojení se současnými daty skrze lokalizaci do soudních okresů.
- Data z berní ruly pokrývají 215 z celkových 240 okresů Čech

20 nejběžnějších příjmení			
Berní rula 1654		2009	
Novák	606	NOVÁK	34290
Krejčí	582	SVOBODA	25355
Kovář	493	NOVOTNÝ	24362
Švec	409	DVOŘÁK	22300
Kolář	372	ČERNÝ	17838
Novotný	346	PROCHÁZKA	16100
Dvořák	331	KUČERA	15198
Král	282	VESELÝ	12919
Müller	237	HORÁK	12205
Svoboda	231	KREJČÍ	12028
Němec	225	NĚMEC	11222
Wagner	222	MAREK	10878
Kučera	208	POKORNÝ	10793
Černý	197	POSPÍŠIL	10781
Soukup	193	HÁJEK	10306
Tesař	190	KRÁL	9960
Beneš	187	JELÍNEK	9917
Jelínek	183	RŮŽIČKA	9675
Richter	182	BENEŠ	9486
Fischer	162	FIALA	9304

Zažlucena příjmení,
které v TOP 20 jak
v 1654, tak 2009

Vypadla příjmení
německého a
řemeslného původu
(ale berní rula
pouze Čechy)

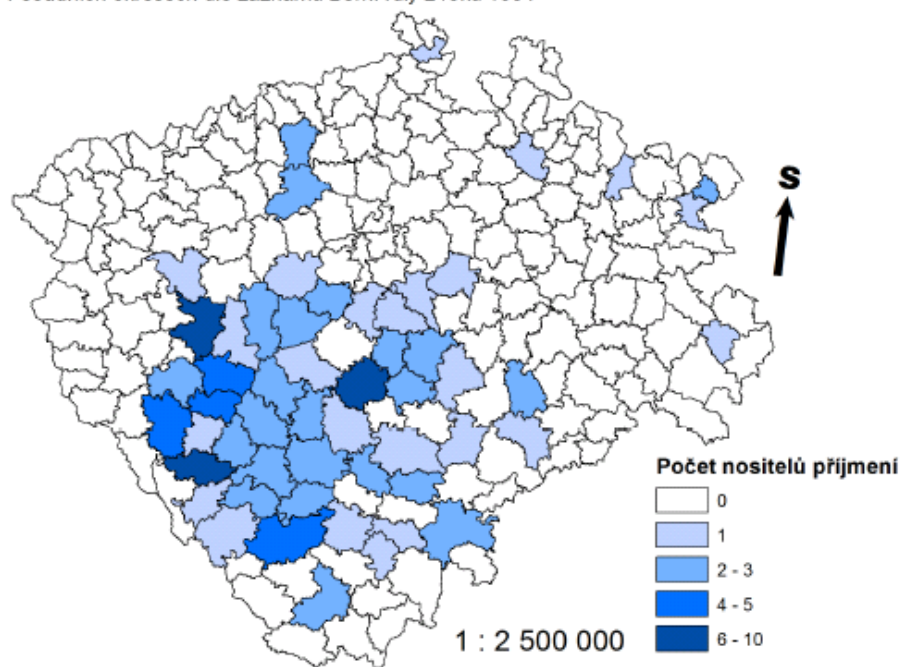
Příklady srovnání rozmístění nejtypičtějších příjmení Čech (viz Novotný a Cheshire 2012) v soudních okresech

Berní rula 1654

2009

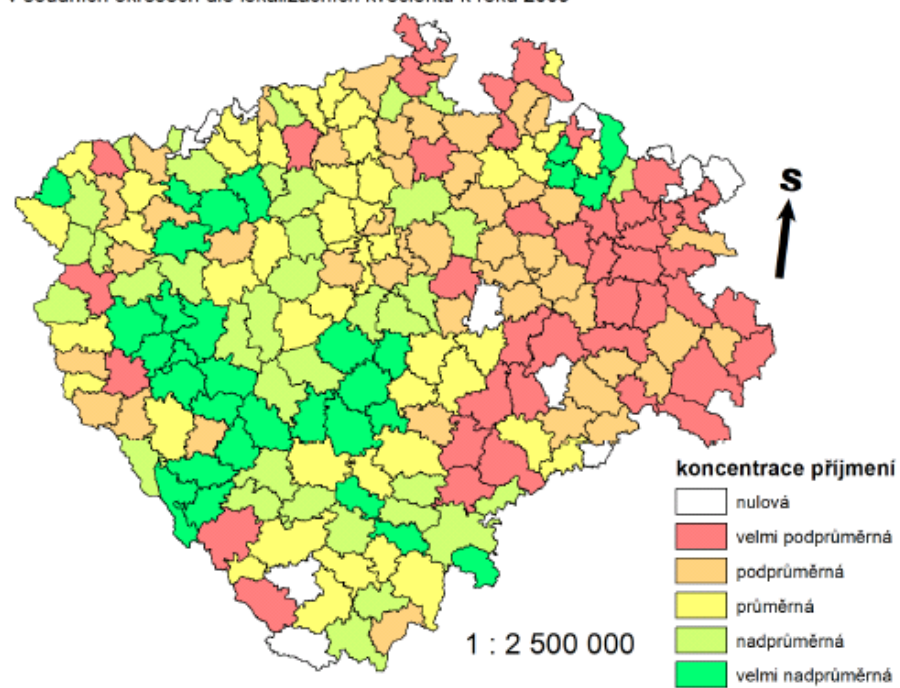
ROZMÍSTĚNÍ NOSITELŮ PŘÍJMENÍ MAŠEK

v soudních okresech dle záznamů Berní ruly z roku 1654

KONCENTRACE NOSITELŮ PŘÍJMENÍ MAŠEK

v soudních okresech dle lokalizačních kvocientů k roku 2009

Zdroj: BP Petra Šístka

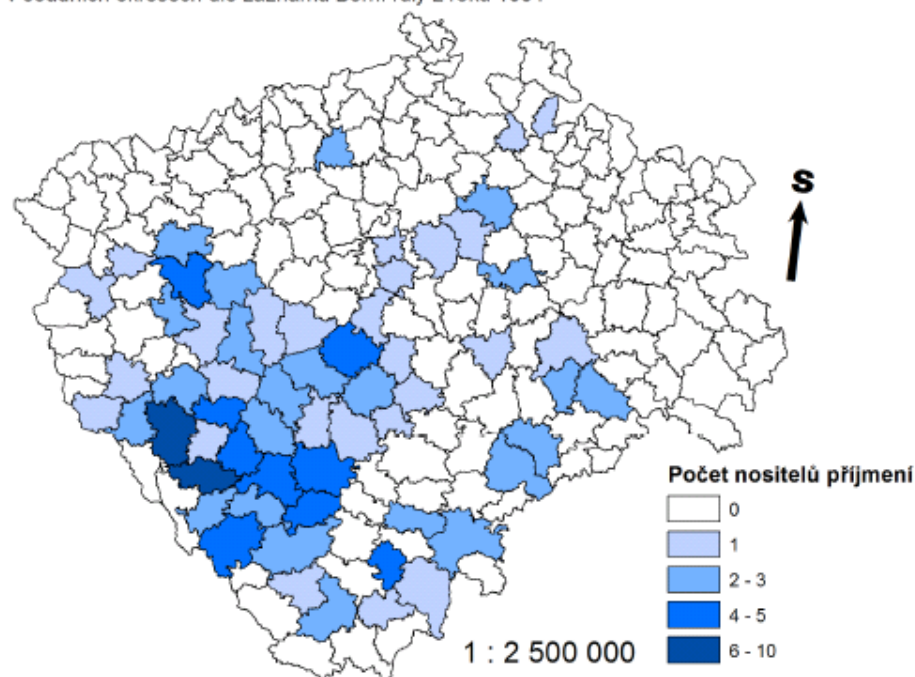
Příklady srovnání rozmístění nejtypičtějších příjmení Čech (viz Novotný a Cheshire 2012) v soudních okresech

Berní rula 1654

2009

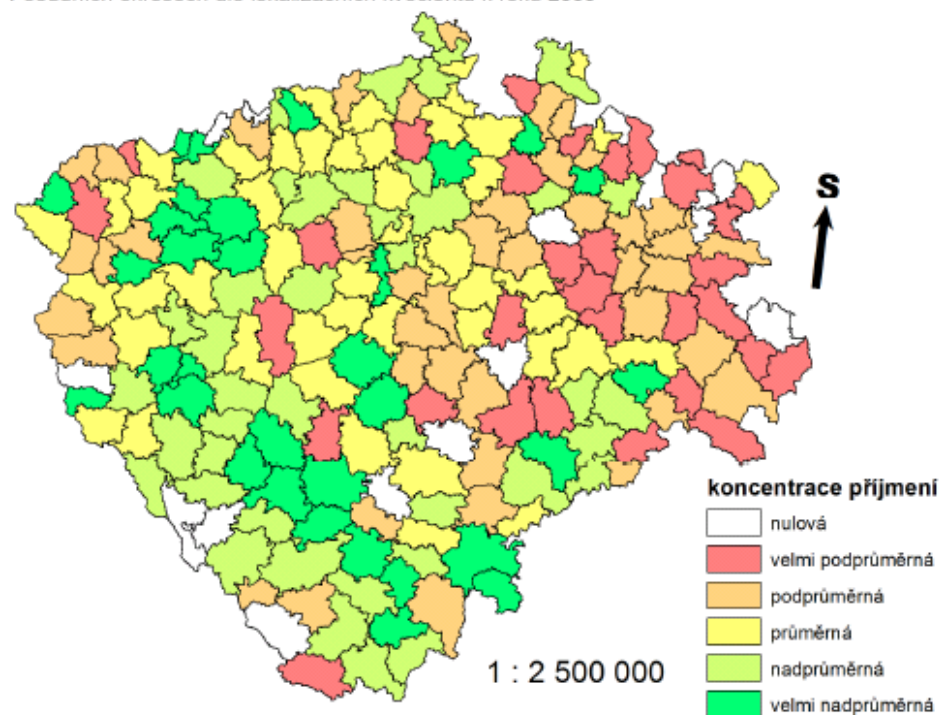
ROZMÍSTĚNÍ NOSITELŮ PŘÍJMENÍ BLÁHA

v soudních okresech dle záznamů Berní ruly z roku 1654

KONCENTRACE NOSITELŮ PŘÍJMENÍ BLÁHA

v soudních okresech dle lokalizačních kvocientů k roku 2009

Zdroj: BP Petra Šístka

Závěrem - další možné plány navazujících hodnocení

- Zpracovat data z lánových rejstříků do geodatabáze
- Podrobná analýza historických dat a konfrontace historických a současných dat
- Teoretická vysvětlení pro zjištěný empirický vztah mezi počtem příjmení a počtem obyvatel (četné inspirace teoretickými modely z populační ekologie)
- Na cíleně vybraných příkladech příjmení a území spojit s rodopisnými daty → sondy rekonstruující skutečnou populační dynamiku